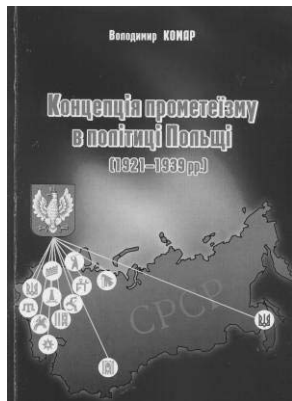

КОМАР В. Л. КОНЦЕПЦІЯ ПРОМЕТЕЇЗМУ В ПОЛІТИЦІ ПОЛЬЩІ (1921–1939 РР.). – ІВАНО-ФРАНКІВСЬК: МІСТО НВ, 2011. – 360 С.

Колискою історії був міф. Було б наївно думати, що це не так. Що політика, економіка, релігійне, культурне чи соціальне життя зумовлюються виключно поточними людськими потребами, і не зазнають впливу давніх моделей, не стають наслідком, повторенням давніх ритуалів, спробами ідеального втілення їх у життя. Можна скільки завгодно повторювати, що політична історія займається міфотворчістю. Однак, не можна заперечувати, що вона намагається у переплетеннях політичних подій углядати їх формотворчі міфи, аби зрозуміти суть і тенденції історичного розвитку.

Польський міф про Прометея став предметом дослідження знаного прикарпатського дослідника Володимира Комара у монографії “Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.)”. Робота написана в кращих традиціях сучасної української полоністики – на солідній джерельній та історіографічній базі. Безперечна новизна цієї теми у вітчизняній історіографії посилюється її актуальністю в контексті сучасних українсько-польських відносин. Зібраний автором матеріал, без сумніву, зацікавить як поціновувачів геополітики, так і традиційної політичної історії, тих, хто захоплюється діяльністю спецслужб та витончених істориків ідей. У книзі відтворені цікаві дискурси національних рухів народів колишньої Російської імперії та ретроспективи емігрантського життя після громадянської війни. Звичайно, що все це розглядається крізь призму польського прометеїзму.

Структура монографії складається з п’яти розділів, у яких розглянуто формування концепції прометеїзму, організації руху в середовищі емігрантів з СРСР, вплив прометеїзму на польську зовнішню та внутрішню політику. Ключовим поняттям рецензованої монографії є прометеїзм, який розглянуто в двох площинах – ідеологічній і організаційній. Автор задекларував себе прихильником широкого тлумачення прометеїзму, простеживши його витоки з ягеллонської ідеї великої Польщі, що включала литовські, білоруські й українські землі. У XIX ст. польський месіанізм у міфі про Прометея отримав своє історичне виправдання й спрямував польську політичну думку на вироблення нової концепції східної політики, озвученої в гаслі “За вашу і нашу свободу!”. Вирішальними для формування прометеїзму виявилася діяльність та погляди Ю. Пілсудського, окремих діячів правлячого табору пілсудчиків, а також ідеологів, політиків і вчених, які були активними учасниками прометеївського руху. Автор переконливо доводить, що в основі прометеїзму лежала ідея відновлення великодержавного статусу Польщі в повоєнний період, яка мала реалізуватися через систему союзів із народами, що залишалися під колоніальним гнітом Росії.

Відправною точкою прометеїзму В. Комар називає уявлення про невідповідне геополітичне розміщення Польщі між Росією і Німеччиною, що штовхало польську національну еліту до пошуків моделей захисту, виражених у федераційній концепції Ю. Пілсудського та інкорпораційній Р. Дмовського. Проте, таке тлумачення вважаємо дещо спрощеним. Важко не помітити у польському прометеїзмі агресивної складової з чітко артикульованою антиросійською, антирадянською і антикомуністичною складовою. Суть прометеїзму розкривалася в цілеспрямованій політиці щодо територіального розчленування Росії, шляхом залучення в орбіту польських впливів українців, народів Південного Кавказу (грузинів, азербайджанців, вірменів), Північного Кавказу, кримських і поволзьких татар, народів Середньої Азії, західної Фінляндії, козаків тощо. А це, в свою чергу, дозволяє говорити про Польщу як впливову регіональну силу, відповідальну за зростання рівня конфліктності й ворожнечі в Центральній Європі.

Польський прометеїзм поєднував талановитих ідеологів типу А. Скварчинського чи В. Бончковського з організаторами на кшталт Т. Голувка чи Т. Шетцеля. Однак, його перетворення на впливову ідеологію в еміграційних середовищах було неможливе без дієвої участі інтелектуалів типу Р. Смаль-Стоцького чи А. Ісхакі. Керівництво рухом із 1928 р. здійснювалося через Експозитуру № 2 Відділу II Генерального штабу Польщі. Загалом, панорама прометеївського руху, накреслена автором, вражає не лише географією, у якій паризька організація “Прометей” та стамбульський Комітет незалежності Кавказу були чи не найцікавішими ланками. Не менш цікава робота здійснювалася через посольства та законспіровані організації, телеграфні агентства тощо. Цікавий “гуманітарний” аспект руху, виражений в діяльності науково-дослідницьких інститутів (“Східний інститут”, “Інститут досліджень національної політики”, “Науково-дослідний інститут Східної Європи”, “Школа політичних наук”, “Український науковий інститут”) та видавництві журналів. Щоправда, усе це не дає відповіді на питання ефективності здійснюваних заходів, не дозволяє говорити про розмах прометеївського руху на фоні інших тогочасних рухів. Інституційні успіхи, як от підписання Пакту Кавказької Конфедерації, насправді, мало що пояснюють.

Як і кожна книга з історії Польщі міжвоєнного періоду, ця книга – про Україну. Читач знайде чимало корисної інформації не лише щодо діяльності української еміграції, але й цікаві авторські роздуми над її геополітичними альтернативами. З-поміж неоднорідної української діаспори, особливо виділяється співпраця з петлюрівцями. Найцікавішою подією стало відновлення роботи в 1927 р. на території Польщі Генштабу Армії УНР. Заслужують на увагу спроби використання українського питання на Далекому Сході під час польсько-японських переговорів. Як і у випадку європейської частини, головна мета полягала в ослабленні Росії. В. Комар висвітлює не тільки спроби поляків нав’язати українському суспільству прометеївські концепції, але й зворотній рух з боку окремих представників українського політикуму в підтримку польського курсу. У цьому контексті звернено увагу на діяльність таких діячів як С. Петлюра, А. Лівіцький, Р. Смаль-Стоцький, Є. Маланюк, М. Єремів.

На фоні реалізації прометеївських ідей, автор дискутує цілий ряд актуальних проблем двосторонніх відносин як от Варшавська угода, політика пацифікації, українсько-польське зближення. Знайшли у монографії висвітлення проблеми, пов’язані зі ставленням українських націоналістів до концепції прометеїзму. Аналізуючи текст, можна прийти до висновку, що запровадження прометеїзму з польського боку було одним із чинників розколу між УНДО та ОУН, хоча й не зводився до цього. Будемо відверті, концепція прометеїзму пропонувала один із варіантів вирішення українського питання – створення незалежної України над Дніпром та інтеграція західноукраїнських земель до складу Польщі, шлях, який категорично відкидав ОУН, орієнтованої на власні сили.

Низка сюжетних ліній, включених автором до монографії, суттєво доповнює цілісне розуміння українського питання в міжвоєнний період, дозволяє простежити приховані пружини окремих явищ суспільного життя. Щоб не бути голослівним, наведена інформація щодо діяльності українських емігрантських кіл, їх спроби проникнення у державні та наукові структури УСРР, багато в чому прояснює реакцію радянських карних органів у вигляді репресій. Так, у монографії наводяться свідчення щодо зв’язків між польськими прометеївськими колами та представниками української інтелігенції, що проходили по справі “Спілки визволення України”.

Відзначаючи нереалізованість концепції прометеїзму протягом міжвоєнного періоду, В. Комар завершує монографію словами про її “глибокий слід у суспільній свідомості та політичному житті міжвоєнної Польщі, а також наступних поколінь поляків”. Дійсно, прометеїзм це не просто історія, але ... сьогодення польської еліти та її східної політики. Польща в якості “адвоката України”, це той самий Прометей, який несе вогонь свободи й звільнення. Отож, зважаючи на прикладний український інтерес, необхідно вкотре проштудіювати міф та його польський варіант.

Не варто Прометея вважати безкорисливим альтруїстом. Маємо справу радше з першим популістом, який намагався у власних інтересах використати знання. Титан Прометей приєднується до олімпійських богів у їх боротьбі з титанами, знаючи наперед про перемогу перших. А коли Зевс встановив тиранію олімпійців і відсунув від управління титанів, що підтримали його, Прометей розпочинає власну гру. Її мета не змінити світоустрій, а лише змусити олімпійців рахуватися з ним. Люди в цій грі – лише епізод, завдяки якому можна здійснити тиск на Зевса. Така фабула, але не менш цікавою є її польська інтерпретація.

Звернемо увагу на польський прометеїзм як різновид месіанської ідеї. У XIX ст. поляки кинули виклик російському, австрійському та пруському “орлам”, які “розбивають та не вип’ють живої крові”. Проте, результатом цієї боротьби стає... ще один “орел” на політичному небосхилі. Міф про Прометея – це утвердження нерівноправності у відносинах. Прометей, це той, хто несе вогонь, світло та знання до диких людей. Висловлюючись мовою політики, маємо справу з черговою спробою культуртрегерства, політичної, економічної та ідейної експансії. Не випадково польський прометеїзм повністю пронизаний національним великодержавним ідеалом, де українське питання лише функція, засіб його досягнення. Усі поступки українцям, не що інше як спроба перепрограмувати їх руйнівний потенціал у бік ворогів Польщі. Реалізація концепції прометеїзму, в кінцевому підсумку, означатиме остаточну поразку України в боротьбі за регіональне лідерство в Центральній Європі.

Не випадково вдалися до розлогішої інтерпретації прометеївського міфу, адже зібраний у монографії матеріал ставить серйозні питання не лише історичного змісту, але й сьогодення українсько-польських відносин. На полях книги ще залишилося чимало місця для заміток, адже можливості її використання значно ширші від авторського задуму. Рецензована праця є значним внеском у справу пошуку принципів міждержавного співробітництва України і Польщі, приведення їх у відповідність зі станом наукових дискусій. Вона може бути рекомендованою фахівцям та усім зацікавленим всесвітньою і вітчизняною історією.

**Леся Алексісвець (Україна),
Ярослав Секо (Україна)**